

Betrouwbaarheid in examenvragen 2022

Zoals in de meeste examens komen er ook dit jaar in het examen havo en vwo vragen aan de orde die betrekking hebben op de betrouwbaarheid van bronnen.

Vraag 9 van het havo-examen eerste tijdvak is een prima vraag over betrouwbaarheid. Je kunt het eerste hoofdstuk van het te schrijven boek zonder moeite herschrijven als onderzoeksvraag: In hoeverre was er in India sprake van acceptatie van het Britse gezag? Voor leerlingen zal het ook geen probleem zijn, neem ik aan, om aan te geven dat Sleeman er alle belang bij heeft om de situatie in India positief weer te geven, je bent tenslotte een ongenode gast c.q. overheerser.

Opdracht (havo-examen 2022, eerste tijdvak, vraag 9)

Bron

William Sleeman, generaal-majoor in het Britse leger in India, schrijft in zijn memoires, die worden gepubliceerd in 1844:

De vrouw van kolonel Faithful reisde samen met haar dochter en een andere jongedame, die beiden net waren aangekomen uit Engeland. Ze reisden van Calcutta naar Ludhiana, een afstand van meer dan 1200 mijlen met hun draagstoelen en dragers, zonder ook maar één dienaar. Ze reisden veertien dagen dag en nacht, zonder het minste gevaar op letsel of beledigingen. Er zijn dagelijks voorbeelden van dames die op dezelfde manier meteen na hun aankomst uit Engeland met een koets naar elk deel van het land reizen, en ik heb nooit gehoord dat zij gewond raakten of beledigd werden. Zegt dit niet genoeg over onze heerschappij in India? Zouden mannen hun vrouwen en dochters onbeschermd toevertrouwen aan mensen die zich verzetten tegen onze heerschappij in India? We hebben geen garnizoenen, of ommuurde vestigingen in ons rijk, behalve in de drie hoofdsteden Calcutta, Madras en Bombay. We weten en voelen dat mensen overal tegen ons opkijken en ons respecteren, ondanks al onze fouten, en we vinden het belangrijk dat zij voelen dat wij hen vertrouwen.

Gebruik de bron

Stel: je schrijft een verslag van je onderzoek naar de Britse overheersing van India en je vindt deze bron. Je hebt twee hoofdstukken:

1. De acceptatie van het Britse gezag door de bevolking van India
2. Het superioriteitsgevoel van de Britse bestuurders

4p Leg uit, telkens met een andere verwijzing naar de bron, dat je de bron: – voor het eerste hoofdstuk minder betrouwbaar vindt en – voor het tweede hoofdstuk meer betrouwbaar vindt.

Antwoordmodel

maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Sleeman (die onderdeel uitmaakt van het Britse bestuur) wil in zijn memoires het succes / het belang van het Britse bestuur benadrukken, zodat het voorbeeld van

vrouwen die zorgeloos reizen mogelijk overdreven is / zodat hij geen voorbeelden opneemt van verzet tegen het Britse gezag (waardoor de bron minder betrouwbare informatie voor het eerste hoofdstuk bevat) 2

- Sleeman beweert in zijn memoires te voelen/te weten dat Indiërs opkijken tegen de Britten / dat Indiërs de Britten respecteren / beweert dat het bestuur de orde weet te bewaren met maar drie forten, waarmee je kunt aantonen dat hij ervan uitgaat dat het Britse bestuur zo superieur is dat Indiërs zich vrijwillig onderwerpen / dat het Britse bestuur superieur is omdat het zonder problemen wordt aanvaard (waardoor de bron betrouwbaarder informatie bevat voor het tweede hoofdstuk) 2

Opmerking

Als in een antwoord wordt ingegaan op de representativiteit van de bron, worden geen scorepunten toegekend.

Vraag 22 uit het vwo-examen, eerste tijdvak, is daarentegen weer een merkwaardige driedelige vraag. Leerlingen wordt opgedragen te twijfelen aan de betrouwbaarheid van een bron over een opstand in de DDR. Dat kan natuurlijk, maar mij ontgaat wat de eerste twee deelvragen te maken hebben met deze twijfel. Leerlingen moeten aantonen dat Semjonov, de auteur van de bron, een communistische visie heeft op de oorzaak van de opstand en aantonen dat de instructies uit Moskou passen bij een totalitair regime.

Pas in de derde deelvraag gaat het over de betrouwbaarheid van de bron voor de eigen rol van Semjonov bij het onderdrukken van de opstand. Met die deelvraag is overigens niets mis.

Opdracht (vwo-examen 2022, eerste tijdvak, vraag 22)

Bron

Vladimir Semjonov, die in 1953 de hoogste commissaris is van het Sovjet Controle Comité in de DDR, schrijft in 1990 in zijn memoires:

Berichten over gewelddadige demonstraties en confrontaties bereikten ons uit Gera, Cottbus, Chemnitz, Halle, Leipzig, Dresden, Maagdenburg en andere steden in de DDR. Aan beide kanten vielen doden. (...) Om 11 uur kregen we uit Moskou de instructie om het vuur op de opstandelingen te openen, militaire standrechtbanken op te richten en twaalf raddraaiers dood te schieten. Nieuwsberichten over de executies moesten overal in de stad opgehangen worden. Omdat [bevelhebber] Sokolovski en ik echter over buitengewone volmachten beschikten, negeerden we de instructie uit Moskou en gaven [aan onze soldaten] het bevel om over de hoofden van de demonstranten heen te schieten. De eerste schoten veroorzaakten verwarring onder de opstandelingen. Ze begonnen zich naar West-Berlijn terug te trekken.

Gebruik de bron

Stel: je doet onderzoek naar de opstand in 1953 in de DDR. Je wilt deze beschrijving van Semjonov als bron gebruiken, maar je twijfelt aan de betrouwbaarheid ervan.

4p 22 Licht je twijfel toe door telkens met een verwijzing naar de bron:

- aan te tonen dat Semjonov een communistische visie heeft op de oorzaak van de opstand en
- aan te tonen dat de beschreven instructies uit Moskou passen bij een totalitair regime en
- uit te leggen dat je twijfelt aan de betrouwbaarheid van de beschrijving van zijn eigen rol die Semjonov geeft in zijn memoires uit 1990.

Antwoordmodel

maximumscore 4

Uit het antwoord moet blijken dat:

- Semjonov ervan uitgaat dat de opstand is georganiseerd door / wordt bijgestaan door het (kapitalistische) westen omdat hij beschrijft dat de opstandelingen/demonstranten zich terugtrekken naar West-Berlijn 1
- de instructies om gericht te schieten / om mensen als afschrikwekkend voorbeeld te executeren passen bij een totalitair regime waar tegenstanders worden uitgeschakeld / een andere mening niet wordt getolereerd / de regering de burgers met geweld eronder houdt 1
- je twijfelt aan Semjonovs beschrijving dat hij zijn soldaten over de hoofden van de opstandelingen liet schieten / het bevel uit Moskou om geweld te gebruiken negeerde, omdat hij (na de Val van de Berlijnse Muur) zijn eigen rol in het neerslaan van de opstand wil goedpraten / omdat hij voorziet dat de onderdrukking door communisten bekritiseerd zal worden / hij bang is alsnog vervolgd te worden 2

In een vwo-vraag uit het derde tijdvak moeten leerlingen betrouwbaarheidsuitspraken doen over een serie boeken over de Franse Revolutie, die zo'n vijftig jaar na dato door een historicus is geschreven. Zoals vaker bij dit soort opdrachten ontbreekt de onderzoeksvraag. Leerlingen moeten aangeven waarom een aantal uitgangspunten van de auteur de betrouwbaarheid van de reeks boeken als bron voor de geschiedenis van de Franse Revolutie zowel groter als kleiner maken.

Dit zijn die uitgangspunten:

- Michelet wilde het gebruik van 'mondelijke geschiedenis' bevorderen: het interviewen van mensen om meer te weten te komen over hun leven en de gebeurtenissen die zij meegemaakt hadden.
- Michelet benadrukte dat geschiedenis zich vooral zou moeten richten op het volk en niet alleen op de leiders of zijn instellingen.
- Michelet vond dat het de taak van een historicus was om de geschiedenis zo te beschrijven dat het tot de verbeelding van de lezer sprak.

Voor een antwoord op de vraag waarom de bron wel betrouwbaar was konden leerlingen uit twee opties kiezen. De betrouwbaarheid, zo is het eerste argument, wordt groter omdat de auteur het belangrijk vond om ooggetuigen te interviewen, zodat hij over primair bronmateriaal beschikte. Hoezo primair bronmateriaal, de auteur baseert zich op interviews die de herinnering van mensen aan gebeurtenissen beschrijven die een kleine zestig jaar eerder hebben plaatsgevonden.

Elke psycholoog (en auteur) kan je uitleggen dat het geheugen van mensen heel erg selectief kan zijn.

‘Herinneringen zijn schepen die opdoemen uit de mist, voor even haarscherp, waarna ze weer vervagen en je alleen nog hun contouren ziet, vult ze aan en kleurt ze in. Wat je voor je ziet als de omtrekken van een Amerikaanse bark, waren misschien die van een klipper. Laat het een bark zijn, zodat het verleden vorm krijgt – als het een klipper was, is dat ook niet erg.

Herinneringen zijn nu eenmaal onbetrouwbaar en onvolledig. Ze behoren tot het domein van de leugen’ (Bert Wagendorp, Phoenix).

De examenmakers beseffen dit ook want uit het gegeven dat de auteur ooggetuigen interviewde over gebeurtenissen van meer dan veertig jaar daarvoor, kun je mogelijk, zo zegt het antwoordmodel, concluderen dat het mogelijk was dat mensen fouten maakten / zich gebeurtenissen anders herinnerden.

Hetzelfde gegeven, er is een interview, kan dus blijkbaar zowel voor als tegen de betrouwbaarheid van een bron gebruikt worden. Het heeft dus geen enkele zin om historisch te redeneren over bronnen die je niet kent, waarvan je de inhoud niet kent en die je niet benadert vanuit een historische onderzoeksvraag. Een dan hebben we het nog niets eens over het feit dat mensen belang kunnen hebben bij een bepaalde weergave van gebeurtenissen.

In het tweede, mogelijke, antwoord wordt gezegd dat Michelet verschillende kanten van de revolutie belichtte omdat hij niet alleen oog had voor de leiders / ook oog had voor het volk. Dit maakt duidelijk dat de auteur waarschijnlijk aandacht heeft besteed aan verschillende perspectieven. Dat is uiteraard te prijzen, maar over de betrouwbaarheid van de informatie zegt dit uiteraard niets.

Het tweede, mogelijke, antwoord op de vraag waarom deze uitgangspunten de betrouwbaarheid verkleinen luidt dat Michelet vond dat de beschrijving tot de verbeelding moest spreken, waardoor hij mogelijk verhalen mooier maakte / selectief was in wat hij opnam. Dit is te gek voor woorden, zelfs als je vindt dat je verhaal tot de verbeelding moet spreken, betekent dit niet dat je de waarheid geweld aandoet of de gebeurtenissen waarover je schrijft mooier maakt. Het valt niet te ontkennen dat het schrijven voor een breed publiek dat keuze van inhoud kan beïnvloeden, maar dat betekent niet dat het gebodene daarmee onbetrouwbarder wordt, hooguit dat het narratief mogelijk eenzijdig is, maar uiteraard kun je daar, zonder dat je de bron kent, niets over zeggen.

Met andere woorden d examenmakers hadden beter zonder bron kunnen vragen om zoveel mogelijk factoren te noemen die de betrouwbaarheid van bronnen in positieve of negatieve zin kunnen beïnvloeden. In dat geval kun je ook elk examen dezelfde vraag stellen.

Opdracht (vwo-examen bezem 2022, derde tijdvak, vraag 15)

In 1847 publiceerde de Franse historicus Jules Michelet het eerste deel van een zevendelige reeks over het verloop van de Franse Revolutie. Drie uitgangspunten hierin waren:

- Michelet wilde het gebruik van 'mondelijke geschiedenis' bevorderen: het interviewen van mensen om meer te weten te komen over hun leven en de gebeurtenissen die zij meegemaakt hadden.
- Michelet benadrukte dat geschiedenis zich vooral zou moeten richten op het volk en niet alleen op de leiders of zijn instellingen.
- Michelet vond dat het de taak van een historicus was om de geschiedenis zo te beschrijven dat het tot de verbeelding van de lezer sprak.

Deze uitgangspunten van Michelet maken de betrouwbaarheid van zijn reeks als bron voor de geschiedenis van de Franse Revolutie zowel groter als kleiner.

2p Toon dit aan door:

- voor een uitgangspunt duidelijk te maken dat dit de betrouwbaarheid van zijn reeks vergroot, en
- voor een ander uitgangspunt duidelijk te maken dat dit de betrouwbaarheid van zijn reeks verkleint.

Antwoordmodel

15 maximumscore 2

Kern van een juist antwoord is:

- De betrouwbaarheid van de reeks is groter omdat (een van de volgende): 1
 - Michelet het belangrijk vond om ooggetuigen te interviewen, zodat hij over primair bronmateriaal beschikte (punt 1).
 - Michelet verschillende kanten van de revolutie belichtte omdat hij niet alleen oog had voor de leiders / ook oog had voor het volk (punt 2).
- De betrouwbaarheid van de reeks is kleiner omdat (een van de volgende): 1
 - Michelet ooggetuigen interviewde over gebeurtenissen van meer dan veertig jaar daarvoor, zodat het mogelijk was dat mensen fouten maakten / zich gebeurtenissen anders herinnerden (punt 1).
 - Michelet vond dat de beschrijving tot de verbeelding moest spreken, waardoor hij mogelijk verhalen mooier maakte / selectief was in wat hij opnam (punt 3).

Opmerkingen

- *Als in een antwoord alleen een juist uitgangspunt wordt genoemd zonder toelichting, wordt geen scorepunt toegekend.*
- *Als hetzelfde uitgangspunt meer dan één keer gebruikt wordt, wordt alleen bij de eerste vermelding 1 scorepunt toegekend.*

In een andere opdracht moeten leerlingen aangeven waarom zij de informatie betrouwbaar vinden door de aard van de bron. Er wordt niet gevraagd of zij de inhoud van de bron betrouwbaar vinden als het gaat om de motieven voor het afzetten van iemand. Nee, het antwoord is al gegeven. De bron is door de aard ervan betrouwbaar. De leerlingen hoeven alleen duidelijk te maken waarom dat antwoord juist is.

Het gaat om een bron waarin iemand een rechtvaardiging geeft voor het afzetten van een leider. Hoe zou je als onderzoeker reageren op de vondst van deze brief. Zou je de schrijver van de brief face value geloven als hij de redenen voor het afzetten meedeelt aan een vriend. Ik zou in ieder geval zelf nader onderzoek doen naar de rol van de briefschrijver. Het feit dat het om een persoonlijke brief gaat is betekent niet per se dat hij een objectieve voorstelling van zaken geeft. Misschien had hij een bepaald (persoonlijk) belang bij deze weergave. Ik zou in ieder geval op zoek gaan naar meer getuigen om te kijken of zijn weergave representatief is voor andere kolonisten en ook de president zelf willen horen. Mij overtuigt het antwoordmodel dat de bron een persoonlijke brief aan een vriend is, zodat de schrijver geen reden heeft de situatie/de gebeurtenissen in Chesapeake Bay anders voor te stellen dan ze waren, niet echt. Ik kan me tenminste niet voorstellen dat een rechter een verdachte in een moordzaak zonder meer gelooft als hij in een brief aan zijn moeder schrijft dat hij de moord echt niet gepleegd heeft.

Opdracht (havo-examen 2022, tweede tijdvak, vraag 4)

Bron

In 1607 vestigen Engelse kolonisten zich bij Chesapeake Bay, aan de noordoostkust van Amerika. Een van de kolonisten, John Smith, schrijft na enkele maanden hierover in een brief aan een vriend in Engeland:

Ons fort werd daarna omheind en alle mannen waren in goede gezondheid en comfortabel; dit hield helaas maar even stand vanwege onverenigbare karakters. De president 1) en kapitein Gosnold en de rest van de raad waren ontevreden over elkaars handelen; zelfs zo erg dat zaken onverstandig werden aangepakt, zodat de toestand niet goed was en ook niet veilig. En door het harde optreden van de president, waarbij de rest van raad verdeeld was over zijn leiderschap (...) werden we geplaagd door honger en ziektes. Het was zo erg dat de levenden nauwelijks de doden konden begraven. We hadden behoefte aan voldoende levensmiddelen van kwaliteit, vooral omdat we elk vier van de vijf nachten op wacht moesten staan op onze drie verschansingen (...): de voorraden, de aquavit [sterke drank] en andere middelen die we nodig hadden, werden door de president voor zichzelf en zijn vertrouwelingen gehouden.

noot 1 Dit is Edward Maria Wingfield, die is aangesteld als de president van de kolonie in Chesapeake Bay.

Gebruik de bron

Eind 1607 wordt Edward Maria Wingfield door zijn medekolonisten afgezet als president van de kolonie in Chesapeake Bay.

Je onderzoekt deze gebeurtenis en besluit de brief van John Smith te gebruiken als bron.

3p 4 Ondersteun je keuze door:

- uit te leggen welke verklaring voor het afzetten van Wingfield je aan de brief kunt ontlenu en
- aan te geven dat je de informatie betrouwbaar vindt door de aard van de bron.

Antwoordmodel

4 maximumscore 3

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- John Smith beschrijft dat Wingfield te streng/hard optreedt / bepaalde kolonisten voortrekt / voorraden alleen deelt met zijn getrouwen, waardoor de kolonisten ontevreden worden / de veiligheid van de kolonie in gevaar is (wat leidt tot het afzetten van Wingfield) 2
- De bron is een persoonlijke brief aan een vriend, zodat Smith geen reden heeft de situatie/de gebeurtenissen in Chesapeake Bay anders voor te stellen 1

Opmerking

Alleen als het antwoord bij de eerste deelvraag een combinatie bevat van een juiste verklaring voor het afzetten van Wingfield met een verwijzing naar de brief, worden scorepunten toegekend.

In hetzelfde examen kwam nog een betrouwbaarheidsvraag voor. Dit keer als onderdeel van een opdracht bij een brief. Althans dat zou je denken, maar dat is voor twee van de drie onderdelen helemaal niet het geval. In het eerste onderdeel moeten de leerlingen een vraag beantwoorden zonder gebruik te maken van de bron. Dat wordt expliciet aangegeven. Geen probleem dus. Maar in het tweede onderdeel gaat het mis: Leerlingen moeten verklaren dat de informatie in deze verslagen als betrouwbaar beschouwd kan worden. Dit onderdeel gaat dus niet over de brief, maar over de verslagen, waarvan de brief onderdeel is. De informatie kan, volgens het antwoordmodel, als betrouwbaar worden beschouwd, omdat liegen tegen een officiële inspecteur bestraft zou worden / omdat de verslagen worden opgesteld door inspecteurs die objectief moeten blijven/die niet het belang van de fabriekseigenaren dienen. Hiermee worden leerlingen volgens mij op het verkeerde pas gezet. Ik zou hier in ieder geval zeker de plank hebben misgeslagen, want ik ging ervan uit dat de vraag betrekking zou hebben op de bron in casu de brief. En dan nog, hoe moeten de leerlingen weten dat liegen tegen een officiële inspecteur bestraft werd. Ten slotte, waarom stel je een vraag over de betrouwbaarheid van verslagen, terwijl er verder niets wordt gezegd of gedaan met de inhoud van de verslagen.

Opdracht (havo-examen 2022, tweede tijdvak, vraag 11)

Bron

In 1845 krijgt James Graham, de minister van Binnenlandse Zaken een verslag 1) met daarin een brief van een fabriekseigenaar:

Het is mijn bedoeling om de werktijd verder te verminderen tot tien en een half uur (...). Ik merk dat de arbeiders met meer energie en geest werken; ze zijn vrolijker en blijer. Alle argumenten die ik lange tijd heb gehoord tegen werktijdvermindering zijn gebaseerd op een rekenkundige vraag - als een elf-urige werkdag zoveel productie oplevert, wat levert twaalf of vijftien uur dan op? Dit is een juiste vraag voor de stoommachine (...), maar probeer dit voor een paard, en je zult merken dat hij niet kan concurreren met de motor, omdat hij tijd nodig heeft om te rusten en te eten.

noot 1 Door de regering aangestelde inspecteurs zenden tweemaal per jaar een verslag van hun inspecties van fabrieken naar het ministerie van Binnenlandse Zaken. De brief van de fabriekseigenaar komt uit het verslag van de periode van 30 september 1844 tot 30 april 1845.

Gebruik de bron

In het Britse parlement wordt in 1845 gediscussieerd of de Factory Acts moeten worden uitgebreid door de werkdagen te verkorten tot tien uur.

4p **11** Licht het verzenden van het verslag van de inspecteur van fabrieken naar de minister toe door:

- zonder bron aan te geven dat het laten maken van officiële verslagen door inspecteurs de uitvoering van eerdere Factory Acts moet ondersteunen en
- te verklaren dat de informatie in deze verslagen als betrouwbaar beschouwd kan worden en
- uit te leggen dat in de brief de mogelijke uitbreiding van de Factory Acts wordt verdedigd met een kapitalistisch standpunt, waarbij je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Antwoordmodel

11 maximumscore 4

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Officiële verslagen over/inspecties van de (werk)omstandigheden in de fabrieken zorgen ervoor dat eigenaren niet onder de uitvoering van de Factory Acts kunnen uitkomen / dat de verbeteringen die worden voorgeschreven door de Factory Acts ook daadwerkelijk worden doorgevoerd 1

- De informatie kan als betrouwbaar worden beschouwd, omdat liegen tegen een officiële inspecteur bestraft zou worden / omdat de verslagen worden opgesteld door inspecteurs die objectief moeten blijven/die niet het belang van de fabriekseigenaren dienen 1
- In de brief wordt het standpunt verdedigd dat de invoering van de minder lange werkdagen beter is voor de productie / ervoor zorgt dat de arbeiders niet onnodig worden uitgeput 1
- door te zeggen dat (een van de volgende): 1
 - arbeiders door kortere werkdagen met meer energie en geest werken.
 - arbeiders niet als machines aan het werk kunnen worden gezet.
 - arbeiders (net als paarden) tijd nodig hebben voor rust/voedsel.

Opmerking

Alleen als het antwoord op de derde deelvraag een juist kapitalistisch standpunt bevat, wordt 1 scorepunt toegekend aan een passende verwijzing naar de bron.

In het vwo-examen komt een vraag voor over betrouwbaarheid waar op het eerste gezicht, afgezien van het zeer wollige taalgebruik in het antwoordmodel, weinig mis mee is. En toch, is het relevant te vragen naar de betrouwbaarheid van deze bron voor een onderzoek naar de positie van China in de communistische invloedssfeer? Zeker, je kunt vragen stellen bij de objectiviteit van deze Russische bron, maar is die daarmee per definitie onbetrouwbaar. Bovendien geeft de bron relevante informatie over de Russische visie op de positie van China in de communistische invloedssfeer. Voor die visie is het waarschijnlijk een betrouwbare bron omdat die is verschenen in de *Pravda*, de officiële krant van de Communistische Partij in de Sovjet-Unie.

Opdracht (vwo-examen regulier 2022, tweede tijdvak, vraag 24)

Bron

In 1966 publiceert de Pravda, de officiële krant van de Communistische Partij in de Sovjet-Unie, een artikel waarin staat:

De politiek die berust op de ideeën van Mao Zedong heeft geleid tot een ernstige terugval in de economie van de Chinese Volksrepubliek. Men hoeft er maar op te wijzen dat als resultaat van deze politiek de industrie- en landbouwproductie in China sterk teruggelopen is. (...)

Ook de speculaties van de Chinese leiding ten opzichte van de nationale bevrijdingsbewegingen gingen niet in vervulling. De grote tegenslagen van de Chinese politiek in de nationale bevrijdingsbewegingen en van die politici die deze politiek blindelings volgden, hebben de verhoudingen met de vooruitstrevende krachten in de jonge nationale staten en in de revolutionaire democratische partijen ernstig geschaad. (...) In de landen van Azië, Afrika en Latijns-Amerika heeft het prestige van de leiders van de CPC 1) een ernstige knauw gekregen.

noot 1 de Communistische Partij van China

Gebruik de bron

Stel: Je doet onderzoek naar de communistische invloedssfeer in de tweede helft van de jaren 1960 en je hebt twee onderzoeksgebieden:

1. de verhouding tussen China en de Sovjet-Unie.
2. de positie van China in de communistische invloedssfeer.

4p **24** Leg uit dat je de bron **meer** betrouwbaar vindt voor het eerste onderzoeksgebied en **minder** betrouwbaar voor het tweede onderzoeksgebied.

Antwoordmodel

24 maximumscore 4

Uit het antwoord moet blijken dat:

- er openlijk in de officiële krant van de Communistische Partij wordt geschreven over de twijfel aan de Chinese economie/politiek / dat het prestige van China een knauw heeft gekregen, waarmee je kunt aantonen dat de relatie tussen China en de Sovjet-Unie na de breuk (na 1962) is verslechterd (waardoor de bron meer betrouwbaar is voor het eerste onderzoeksgebied) 2
- de Pravda de breuk met China wil rechtvaardigen / het beleid van de Sovjet-Unie ten aanzien van China wil ondersteunen, waardoor het artikel de poging van China banden aan te knopen met Azië, Afrika en Latijns-Amerika negatief weergeeft / waardoor het artikel vanuit concurrentieoverwegingen het prestige van China in andere landen negatief weergeeft (waardoor de bron minder betrouwbaar is voor het tweede onderzoeksgebied) 2

Een laatste vraag over betrouwbaarheid laat nog eens zien hoe belangrijk het is vragen naar betrouwbaarheid altijd te koppelen aan een concrete onderzoeksvraag. Volgens deze vraag moet je als leerling twijfelen of de foto betrouwbare informatie bevat voor een onderzoek naar de Arbeidsdienst in Nederland. Maar elke bron kan, afhankelijk van de vraag, relevante en betrouwbare informatie bevatten. Wie onderzoek doet naar de manier waarop de nazi's propaganda bedrijven voor de Arbeidsdienst heeft hieraan een prima en betrouwbare bron. Degene die onderzoek doet naar de onderkomens en de vrijetijdsbesteding van mensen die zich hebben laten ronselen voor deze dienst zal inderdaad vraagtekens zetten bij de betrouwbaarheid van de bron.

h Je had hier beter kunnen vragen naar het doel van de propaganda. Dat wordt bereikt dat verzet van familieleden van de arbeiders wordt tegengegaan, zoals het antwoordmodel zegt, is de vraag. Zullen veel Nederlanders de foto niet hebben doorzien als propaganda?

Opdracht (vwo-examen bezem 2022, tweede tijdvak, vraag 23)

Bron

In de Tweede Wereldoorlog worden Nederlanders aan het werk gezet voor de Duitse bezetter. Deze Arbeidsdienst is in eerste instantie vrijwillig. Deze foto van Nederlandse arbeiders wordt tijdens de Duitse bezetting gepubliceerd in Nederlandse kranten en tijdschriften:

De foto wordt gepubliceerd met het onderschrift:

"Na gedane arbeid wordt 's avonds in boeken en kranten gelezen, zoals onze foto toont. Eenvoudig maar schoon zijn de onderkomens voor deze jonge meisjes."

Gebruik de bron

Een bewering:

Deze foto maakt onderdeel uit van de nazipropaganda in het bezette Nederland.

4p **23** Ondersteun deze bewering door aan te geven:

- welke boodschap de Duitse bezetter wil overbrengen, en
- op welke **twee** manieren de Arbeidsdienst door deze boodschap wordt ondersteund, en
- waardoor je twijfelt of de foto betrouwbare informatie bevat voor een onderzoek naar de Arbeidsdienst in Nederland.

Antwoordmodel

23 maximumscore 4

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Duitse bezetter wil de boodschap overbrengen dat de omstandigheden voor de arbeiders prettig zijn / dat de arbeiders goed worden behandeld 1
- Waarmee de Arbeidsdienst wordt ondersteund omdat:
 - meer Nederlandse arbeiders zich zullen melden voor de Arbeidsdienst 1
 - wordt bereikt dat verzet van familieleden van de arbeiders wordt tegengegaan / dat arbeiders die zich aanmelden worden gesteund / dat in Nederland verzet tegen de Arbeidsdienst wordt tegengegaan 1

Je twijfelt of de foto betrouwbare informatie bevat omdat deze door de Duitse bezetter is verspreid, waardoor het mogelijk is dat de arbeiders onder dwang hebben geposeerd / dat de foto een te gunstig beeld schetst van de omstandigheden 1